

Валентина Федяєва

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА СТОРІНКАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Питання сімейного виховання серед важливих та актуальних історико-педагогічних проблем посідає одне з чільних місць, оскільки сім'ї відведена вирішальна роль у формуванні особистості. Теоретичні й практичні засади сімейного виховання досліджували педагоги минулих століть. Ці питання не втратили актуальності й сьогодні.

На всіх історичних етапах розвитку української держави українська сім'я виховувала дітей на національній основі, формувала у них національну свідомість, розуміння історії і культури рідного народу.

Починаючи з 60-х років ХІХ століття, на сторінках загальнопедагогічних і спеціальних часописів: «Громада», «Вестник воспитания», «Дзвінок», «Друг», «Женское образование», «Журнал Министерства Народного просвещения», «Київський телеграф», «Молодь України», «Основа», «Світло», «Семья и школа», «Український вісник», «Учитель» йшлося про педагогічну просвіту батьків щодо виховання дітей у сім'ї, про основні напрями розвитку та становлення сімейної педагогіки.

У ХІХ столітті вітчизняні педагоги, письменники, громадські діячі намагались всебічно обґрунтувати виховний вплив сім'ї на формування у дітей рис характеру, почуттів, звичок, прагнень, мотивів та інших.

Аналіз філософської, соціально-психологічної, науково-педагогічної, історико-педагогічної літератури дає змогу говорити про необхідність докладного і всебічного вивчення історії розвитку та становлення сімейного виховання в Україні з метою усвідомлення сенсу цього історико-педагогічного досвіду минулого, змісту, форм і методів виховання дітей в українській сім'ї, визначення шляхів сучасного розвитку сім'ї та виховання дітей батьками.

У всі періоди розвитку педагогічної науки в Україні сім'я була предметом уваги наукового пошуку.

Окремі питання змісту, форм і методів виховання у сім'ї висвітлено у підручниках і загальних працях з історії педагогіки М. Даденкова, С. Чавдарова, М. Грищенка, М. Ярмаченка, Т. Ясницького.

Цікавими, на нашу думку, є історико-педагогічні праці, у яких обґрунтовано роль періодичних видань у становленні інституту батьківства [3, 4, 5, 6, 7]. У цих працях певні аспекти сімейного виховання висвітлено з урахуванням загальних питань історії розвитку та становлення освіти і виховання, школи, педагогічної думки.

Так, з кінця 60-х років ХІХ століття журнали «Вісник виховання», «Учитель» та інші привертали увагу читачів до ролі батьків у вихованні дитини та характеру стосунків батьків і дітей. При цьому частина авторів була переконана, що батько може здійснювати виховну функцію нарівні з

матір'ю, інші ж стверджували, що чоловіки за своєю природою та звичками не здатні виховувати дітей.

Водночас слід зазначити, що на сторінках педагогічних видань досліджуваного періоду поряд із визнанням великої ролі батька і матері у вихованні дитини знайшли висвітлення і наукове обґрунтування умови ефективності сімейного виховання: особистість батьків, їх світогляд, педагогічна культура, сімейна атмосфера, ставлення до партнера та до дітей, батьківський авторитет, особистий приклад, застосування різноманітних виховних методів і прийомів, взаємозв'язок та єдність школи і сім'ї та інші («Учитель», «Народная школа», «Образование», «Семья и школа»).

Проаналізувавши історико-педагогічну літературу, періодичні видання педагогічної тематики досліджуваного періоду, констатуємо, що педагогічна інформація відзначалась:

- спрямованістю на батьківську аудиторію;
- підбором відомостей для сімей різного соціального і матеріального стану;
- встановленням, що мають знати діти дошкільного віку (переважно);
- різноманітністю поглядів на проблеми виховання дітей в умовах сім'ї та школи;
- практичною значущістю та конкретно-рекомендаційним характером.

Значне місце серед питань, що підіймалися на сторінках педагогічної періодики, посідали питання мети та змісту виховання, а також умови і шляхи його реалізації. Редакції журналів намагались друкувати статті оглядового характеру з оцінкою тієї чи тієї позиції, подавали різні погляди на педагогічні проблеми.

Багатовекторність проблем, різноманітність авторів, теоретичний і практичний характер публікацій – все це сприяло підвищенню педагогічної культури батьків та вихователів. Проблеми особливостей дитячого віку, специфіки дитячої допитливості, віри, потреби у вільній діяльності і таке інше. також були актуальними.

Разом з інформацією загальнопедагогічного характеру батькам і вихователям надавалися відомості про особливості навчання дітей і про загальні правила виховання. Ці знання виводилися з принципу «виховувати у відповідності з природою», найбільш суттєвими з них були наступні:

- йти від близького до віддаленого;
- починати навчання з відомого, переходити до невідомого, порівнювати;
- починати з загальних підходів і, по-можливості, викладати наочно;
- знайомити дитину з групами предметів в обсязі невеликого цілого;
- спочатку слід показати річ, потім – називати її;
- необхідно вести дітей від пізнання часткового, окремого предмета, факту до пізнання загального;
- слід дотримуватися послідовності у викладанні [2].

Ці правила навчання відображали загальний характер рекомендацій

педагогічної громадськості досліджуваного періоду щодо навчання.

У 1864 році в журналі «Учитель» було надруковано низку статей, у яких батькам пропонували матеріал для вивчення думок та спостережень педагогів різних часів щодо теорії та практики виховання у сім'ї. Причиною появи таких публікацій було усвідомлення прогресивною громадськістю важливості виховання і ролі батьків та вчителів у його здійсненні.

За цими пропозиціями батьки самі повинні вивчати твори видатних педагогів і мислителів минулого і сучасності. «Учитель» пропонував певний перелік ідей та думок визначних педагогів про виховання, що обґрунтовували:

1. Особливості мети виховання в різних країнах.
2. Різниці у вихованні на Сході і в нашій країні.
3. Прагнення людини до самовдосконалення.
4. Мету виховання юнаків.
5. Сутність виховання.
6. Значення виховання в житті людини тощо.

Редакції педагогічних журналів в оглядових статтях для батьків і вихователів намагались дати реальну картину організації виховання дітей у сім'ї, відстоюючи при цьому передові погляди на форми і засоби виховання.

Період кінця 60-х років XIX століття ознаменувався появами публікацій теоретичного характеру. Діяльність педагогічної преси, яка озброїла батьків змістовними відомостями про сутність виховання, його мету, фактори впливу на дитину, обумовила наприкінці 60-х років уведення в обіг поняття «виховна діяльність» у значенні дій дорослих, які виявляються у сім'ї несвідомо і безпосередньо.

Для періоду кінця XIX століття характерна нова хвиля публікацій з проблем виховання. Автори постійно зверталися до визначення сутності виховання, його мети, місця і ролі в системі факторів, що впливають на особистість. Аналіз історико-педагогічної преси кінця XIX століття свідчить про те, що значну увагу у публікаціях було приділено не лише сутності виховання, а й визначенню ефективних засобів його здійснення, різноманітним виховним заходам, засобам та прийомам.

Журнал «Вісник виховання» у 90-ті роки XIX століття відстоював думку про значну роль сім'ї у вихованні і незрівнянно більше багатство її виховних засобів порівняно зі школою. Так, шкільне життя рідко надає змогу для розвитку чеснот, школа може хвалити чи ганьбити дитину, але не може ані розвивати, ані привчати, ані виховувати чесноти [1].

Серед переваг сімейного виховання автори називали: батьківський авторитет, материнську любов, взаємодію братів, сестер, бабусь та дідусів, їх нагляд та увагу. Тому саме школа піклується про те, щоб сімейність не обернулася в обмеженість, щоб разом з правами визнавалися й обов'язки, щоб розширювалися уявлення і розвивалася воля.

Журнал «Учитель» у 1865 році так сформулював точку зору на питання взаємодії сім'ї та школи: «...поставити шкільне виховання в цілковиту відповідність з вихованням у батьківському домі, щоб через вплив одного не

порушувався і не змішувався вплив іншого, або щоб воно зовсім не зруйнувалось» [11].

Таким чином, у періодичних виданнях педагогічної спрямованості другої половини XIX століття відстоювалася позиція призначення школи бути необхідним і суттєвим додатком до сімейного виховання. Лише у разі спільної діяльності школи та сім'ї задля загальної мети, коли повага до школи і вчителів підтримується батьками та членами родини, коли сім'я та школа допомагають одна одній у спільній справі – лише тоді процес виховання може мати успіх.

Аналізуючи публікації періодичних видань кінця XIX століття, зазначимо, що на сторінках журналів і газет висвітлювались питання педагогічної просвіти батьків з розумового, морального, фізичного, естетичного виховання дітей в сім'ї.

Аналіз історико-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що одне з чільних місць у періодичних виданнях другої половини XIX століття посідала проблема значення ігор у житті дитини. У численних публікаціях зосереджувалася увага батьків на значенні гри у формуванні особистості. Гра для дитини – все: і наука, і відпочинок, і справа, і забава [8, 9, 10]. Автори показували залежність частоти застосування ігор від віку дитини, статі, подавали класифікацію ігор (рухливі, тихі, суспільні тощо) доводили, що провідна роль в організації ігрової діяльності дитини надавалась матері. На думку авторів, мати, граючи з дитиною, має не лише керувати грою, але й сама грати з задоволенням.

Журнальні публікації знайомили батьків з літературою, присвяченою питанням організації дитячих ігор, пропонували зразкові плани занять з дітьми влітку і взимку, видавали ігрові набори та іграшки для дітей, оцінювали їх з позиції ефективності розумового, морального та фізичного розвитку дитини. Увага батьків зосереджувалася на варіативності планів залежно від віку дитини, рівня її духовного і фізичного розвитку. Автори наголошували на необхідності уважного ставлення дорослих до дітей під час гри.

Таким чином, аналіз матеріалів періодичних видань, спеціальних журналів для батьків і вихователів, а також історико-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що найбільш актуальними у цей період були проблеми:

- визначення ролі і місця сім'ї у системі факторів, що впливають на формування особистості і визначають її характер;
- оволодіння батьками психолого-педагогічними знаннями з метою здійснення виховання дітей;
- визначення змісту психологічної та педагогічної інформації необхідної для правильного й ефективного виховання в сім'ї.

Педагогічна журналістика відображала досвід сімейного виховання у галузі розумового розвитку дітей, відзначала особливу роль батька і матері, надавала їм конкретні поради та методичні рекомендації, інформацію про роль гри, казки, книги у розвитку дитини. Головна роль у справі естетичного

виховання підростаючого покоління, на думку кореспондентів кінця ХІХ століття, належала сім'ї, і насамперед – матері.

У другій половині ХІХ століття для педагогічних періодичних видань було характерно прагнення звернути увагу суспільства на проблеми сім'ї, підвищення освітнього рівня жінки-матері, батька і сім'ї взагалі. Відбувалися спроби певною мірою систематизувати знання батьків і вихователів щодо засобів впливу на дитину з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей, матеріального стану сім'ї, освітнього рівня батьків тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Весник воспитания. – 1899. – № 6.
2. Весник воспитания. – 1903. – № 1.
3. Говорун А.В. Сімейне виховання у вітчизняній педагогічній журналістиці другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. – Х. – 1995. – 16 с.
4. Зайченко І.В. Проблеми української національної школи в пресі другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. – Київ, 1996. – 425 с.
5. Ільїна Т.А. Проблеми морально-релігійного виховання особистості в історії педагогіки (ХІХ – поч. ХХ ст.): Дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 1996. – 182 с.
6. Литвин Л.М. Журнал «Русская школа» (1890 – 1917) о народном образовании, обучении и воспитании: Дисс. ... канд. пед. наук.: 13.00.01. – М., 1975. – 171 с.
7. Стельмах С.П. Политика самодержавия в области народного образования на Украине в 60-90 гг. ХІХ в.: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – Киев, 1991. – 19 с.
8. Учитель. – 1863. – № 17.
9. Учитель. – 1863. – № 20.
10. Учитель. – 1863. – № 21.
11. Учитель. – 1865. – № 11.